

Motion till riksdagen 2021/22:411

av **Maj Karlsson m.fl. (V)**

med anledning av skr. 2020/21:215 Vård av unga vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem

---

1 Innehållsförteckning

1 Innehållsförteckning	1
2 Förslag till riksdagsbeslut.....	2
3 Inledning.....	3
4 Behov av analys, regeringens bedömning och återkoppling	6
5 Arbetsmiljö och behov av extern kontroll	7
6 Utbildning och kompetens.....	8
7 Behandlingsmetoder	11
8 Alternativa placeringsformer.....	12
9 Barns och ungdomars rätt att framföra synpunkter och klagomål	12
10 Särskilda befogenheter och tvångsåtgärder	14
11 Rätt till skolgång för barn och unga som är placerade på Sis	17
12 Är LVU-vård på Sis rätt väg att gå och hur utbredd är egentligen vanvården?	18

2 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till socialutskottet med en ny redogörelse med en tydlig bedömning, inklusive föregående analys, av vilka åtgärder som bör vidtas inom Sis och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkoppla löpande till socialutskottet var sjätte månad om hur arbetet med att säkerställa vården inom Sis verksamheter bedrivs och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge i uppdrag åt Arbetsmiljöverket att öka omfattningen av kontrollen av Sis verksamhetsstruktur och organisation och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge i uppdrag åt Ivo att öka antalet tillsynsinspektioner av Sis verksamheter per år och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att innehållet i Sis utbildningsprogram granskas av oberoende forskare med gedigen kunskap, även internationellt, inom fältet och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med en bedömning av på vilket sätt Sis utbildnings- och rekryteringsåtgärder kommer att förbättra vården för placerade barn och ungdomar, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att innehållet i Sis behandlingsprogram granskas samt utvärderas av oberoende forskare med gedigen kunskap inom fältet och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att utreda möjligheten till fler alternativa placeringsformer, särskilt utifrån flickors behov, och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör göra en översyn för att säkerställa socialtjänstens skyldighet att följa upp beslut om placering och ha enskilda samtal med placerade barn och unga och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att placerade barn och ungdomar inom Sis verksamheter på ett tryggt sätt ska ges möjlighet att framföra synpunkter oövervakat till en oberoende part och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning om hur rätten till en oberoende klagorättsmekanism ska säkerställas och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att förtydliga att barns och ungas åsikter måste få framföras vid tillsynsinspektioner och tillkännager detta för regeringen.

13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att Sis ska tillsätta oberoende observatörer på varje institution och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör göra de ändringar som krävs för att avskaffa möjligheten till avskiljning och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge i uppdrag åt lämplig myndighet att förtydliga reglerna om att vård i enskildhet ska omprövas fortlöpande och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda om en bestämmelse ska införas om särskild underrättelse till Ivo när ett barn eller en ungdom som är placerad inom Sis har blivit föremål för upprepade tvångsåtgärder under placeringstiden, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen inte bör låta Sis få beslutanderätt för omplacering inom sin egen verksamhet och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att säkerställa att barn och unga inom Sis verksamheter får den utbildning de har rätt till enligt svensk lag, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tydliggöra vilket ansvar som åligger Sis för att gällande samverkansrutin om att främja obruten skolgång följs och tillkännager detta för regeringen.
20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta ett oberoende och tvärvetenskapligt expertråd av erfarna forskare med uppdrag att ta reda på objektiva fakta om Sis-institutionerna och tillkännager detta för regeringen.
21. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till en särskild utlysning av forskningsmedel för gedigna effektstudier av Sis ungdomsvård, i kombination med omfattande registerstudier, som bör genomföras i samarbete med forskare även från discipliner för statistik och metodologisk expertis, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

3 Inledning

Under de senaste åren har frågan om missförhållanden inom Statens institutionsstyrelse (Sis) aktualiserats på grund av rapportering av en rad händelser där det blivit känt hur barn och unga i samhällets vård utsätts för övergrepp och våld.

För Vänsterpartiet har frågor som rör placerade barn och unga inom Sis varit angelägna under lång tid. Vi har vid upprepade tillfällen lyft frågan om missförhållanden och övergrepp, speciellt av flickor som varit och fortfarande är särskilt utsatta.

I och med att särskilt Vänsterpartiet men även övriga partier i riksdagens socialutskott har uppmärksammat brister för placerade barn och unga har det hänt en del inom området, men vi menar att det är långt ifrån tillräckligt. Områden med fortsatt stora utvecklingsbehov inom Sis verksamhet återfinns bl.a. inom kompetensförsörjning och att tillhandahålla vård och behandling till unga med psykosociala behov och/eller

psykiatriska diagnoser samt framför allt säkerställa tryggheten för flickor. Att Sis nu har fått i uppdrag att vidta åtgärder för att förbättra vården är bra men efter många års stora brister och missförhållanden förefaller det alltså fortfarande finnas omfattande behov av förbättringsåtgärder.

Vid såväl externa som interna utredningar under åren har påvisats missförhållanden om hot och våld mellan ungdomar, bristande rättssäkerhet vid beslutsfattande, våld och icke önskvärt bemötande från personal, röjande av sekretesskyddade uppgifter, lås- anordningar som inte fungerat, bristande dokumentation och avvikningar i samband med utevistelser och från institutionsområdet. När det gäller allvarliga missförhållanden har utredningarna bl.a. handlat om fasthållning, våld i samband med avskiljningar, brister i upprätthållande av rutiner för suicidprevention och självskada, bristande dokumentation, tillsyn och tillgång till personal vid avskiljning och vård i enskildhet. Ungdomarna själva, och särskilt flickor, har vid upprepade tillfällen vittnat om utsatthet i form av kränkningar, våld och övergrepp. Att det, enligt vad som anges i regeringens skrivelse, nu i högre grad ska fokuseras på vården av flickor är välkommet och likaså det uppdrag som Statskontoret fått att vid behov lämna förslag på hur en mer ändamåls- enlig vård av barn och unga kan säkerställas. Men det kan ändå inte nog betonas, utifrån vad som rapporterats om rådande missförhållanden, hur viktigt det är att förändring faktiskt sker omgående. Det behövs inte fler utredningar, det behövs resultat.

Vänsterpartiet anser att det under inga villkor får fortsätta förekomma att barn och unga utsätts för repressalier, våld och övergrepp samt blir utan nödvändig vård och behandling.

Det anges i regeringens skrivelse att ”Sis nya ledning i nära dialog med Regeringskansliet, sjösatt ett omfattande förändringsarbete med fokus på säkerhetshöjande åtgärder men med en samtidig målsättning att också höja kvaliteten”.

Antalet fritagningar och rymningar har inte ökat men det har däremot avskiljningarna. Den mest ingripande tvångsåtgärden har mellan åren 2018 och 2020 ökat med 74 procent och det är förfärande nog flickor, de yngre barnen och unga med funktionsnedsättningar som utsätts allra mest. År 2020 genomfördes 42 avskiljningar på dömda LSU-ungdomar, motsvarande siffra för yngre flickor var långt över 400.

Vänsterpartiet ställer sig frågande till den prioritering som görs där höjd säkerhet förordas, utifrån flickornas vittnesmål och de beskrivningar vi fått ta del av genom både myndigheters och medias granskning. Frågan om att omedelbart stoppa det som de varit och är utsatta för, borde stå först på dagordningen och åtgärder vidtas utan dröjsmål. Men om det nämns inte särskilt mycket i skrivelsen.

Att regeringen avslutar skrivelsen med nedanstående stycke säger allt om att de åtgärder som redogörs för i regeringens skrivelse inte alls är tillräckliga.

”Det har framkommit vittnesmål om att barn och unga, både flickor och pojkar, som befinner sig på statliga ungdomshem har utsatts för sexuella övergrepp och trakasserier. Även Inspektionen för vård och omsorg (Ivo) lyfter i rapporten Vad har Ivo sett 2019, att anmälningar gjorts om sexuella och andra övergrepp. Bland de som har utfört övergreppen finns andra ungdomar, verksamhetens personal och andra personer som varit i kontakt med ett familjehem. Regeringen följer utvecklingen även när det gäller dessa missförhållanden.”

Att regeringen ska ”följa utvecklingen även när det gäller dessa missförhållanden” i stället för att i skarpa ordalag uttrycka att detta aldrig mer ska få hända, tydligen ange vilka åtgärder som krävs samt hur de ska följas upp är inte bara anmärkningsvärt utan direkt uppseendeväckande. Det får Vänsterpartiet att undra om regeringen inte har tagit

del av vad som hände de unga flickor och tjejer som var placerade t.ex. på Sis-institutionen Björkbacken och varför oron inte är större för att detta kanske just nu pågår någon annanstans. Det förefaller även märkligt att regeringen i detta sammanhang endast refererar till en av Ivos rapporter. Har regeringen helt missat all annan rapportering från myndigheter och inte minst den övriga massmediala granskning som gjorts? Uttalandet är dessutom missvisande. Flickorna har inte utsatts av i första hand andra ungdomar utan av verksamhetens personal. Detta omnämns nästan som i förbifarten när det egentligen skulle vara den största skandal som någonsin inträffat. Dessutom väcks frågetecken kring följande ”/.../andra personer som varit i kontakt med ett familjehem”?

Att regeringen inte ger frågan om flickors utsatthet mer utrymme i skrivelsen är i synnerhet anmärkningsvärt efter vårens heta debatt inom politiken om vikten av att stoppa mäns våld mot kvinnor och killars våld mot tjejer och särskilt regeringens egna höga tongångar. I detta sammanhang desto mer prekärt då det handlar om flickor med stora vård- och omsorgsbehov, som under sin uppväxt ofta saknat stöd från vuxenvärlden. Det föranleder frågan om det inte är hög tid för regeringen att agera kraftfullt. För om inte ens regeringen, som uppmanats av riksdagen att återkomma med en bedömning av vad som behöver ske inom Sis för att råda bot på problemen, kan vara mer tydlig så är dessa flickor verkligen på riktigt övergivna av alla.

Tonen i regeringens skrivelse påminner på ett oroväckande sätt om hur de vuxna företrädare för myndigheter som vi fått möta i mediegranskningen, uttrycker sig. Liksom distanserat rationaliserar de och ”bortförklarar” vad som hänt, ofta med hänvisning till utförlig beskrivning av ungdomarnas egna problem. Ett exempel var när socialchefen i Gävle säger om Jasmines fall i Kerstin Weigls granskning i Aftonbladet¹: ”Hon var fysiskt attackerande ibland mot människor så de blev rädda och fick låsa in sig”. Hon själv, då 13 år, skrev i sin dagbok ”Jag skulle vilja säga till personalen att jag mår dåligt och vill prata men jag orkar inte så jag ”dampar” istället”. Var finns förståelsen för barn och ungas behov och hur beteendeproblem uppstår?

Det saknas reflektioner eller åtgärder kopplade till åldersaspekten i skrivelsen och nämns inget om behov av t.ex. ökad personaltäthet för yngre barn, lämpliga metoder och förhållningssätt eller anpassade lokaler etc. Även här finns en avsaknad av insikt hos regeringen då barnen tycks få bära skulden för det våld och de missförhållanden de utsätts för. Det framstår som oetiskt och är dessutom felaktigt då forskning tydligt visar att våldsanvändning och repressivitet hos personal i tvångsvård ofta beror på organisation, ledarskap och utbildning, inte de intagna individernas karaktäristika.

Vi vet att jämlika förutsättningar och fungerande förskola, skola och meningsfull fritid har störst betydelse för barns och ungas chans att lyckas men här sker nu en ökande segregation. I USA används ofta begreppet ”school to prison pipeline”. Det kan kortfattat och något förenklat beskrivas som att unga från socioekonomiskt utsatta miljöer eller med svårigheter i form av diagnoser, straffas ut från skolan på grund av mindre företeelser, t.ex. att de ”trotsar”, och därefter hamnar i samhällets vård och sedan skolas in i fortsatt självdestruktivitet och/eller kriminalitet. Det handlar om vilka glasögon vuxenvärlden har. Är beteendet trotsigt och aggressivt eller försöker den unge säga nånting? Som i fallet med Jasmine, som egentligen ville prata men inte orkade för hennes hopp om att vuxenvärlden skulle lyssna hade slocknat.

Genomgående i medierapporteringen då vuxna företrädare för institutioner och myndigheter intervjuas framträder bilden av ”den farlige ungdomen och den utsatta

¹ Jasmine Bergström var en av de ungdomar som avslutade sitt liv på ett Sis-hem. Hon blev 13 år.

personalen”. Det är detaljerade beskrivningar av de skador personalen tillfogats men ingen motsvarande beskrivning av ungdomarnas utsatthet. Utöver det upprepas gång på gång som ett mantra från samma vuxna personer att ”det har blivit bättre nu, vi rapporterar mer, nej, det var ju inte bra det som hände, men nu är det bättre, vi är nöjda med de förändringar som gjorts osv.”. Precis på samma sätt som nu sker i och med regeringens skrivelse. Regeringen anger bl.a. att de ”[...] i flera omgångar tillfört medel för att stärka Sis verksamhet.” och att ”Regeringen är dock medveten om att det kvarstår arbete med att åtgärda brister i Sis ungdomsvård och regeringen avser att fortsätta verka för att vården ska bli så ändamålsenlig och rättssäker som möjligt”.

Vänsterpartiet anser att skrivelsen är för vag i relation till det brister som framkommit. Regeringen måste vara betydligt tydligare med vilka ytterligare åtgärder som ska vidtas. Från vår sida kan vi inte nöja oss med något annat än att statens verksamheter ska vara rättssäkra.

Vidare anges att ”Regeringen har en årlig dialog med Sis där utmaningar och utvecklingsbehov diskuteras. Regeringskansliet arbetar med att granska och analysera de behov som identifierats inom Sis verksamhet under det gångna året”.

Vänsterpartiet anser inte att det är tillräckligt med en årlig dialog och vi ser behov av att såväl löften om granskning som analys förtydligas.

Slutligen står att ”Regeringens huvudsakliga bedömning är att de åtgärder som har vidtagits och de åtgärder som initierats på senare tid kommer att få positiva effekter för vården av ungdomar på Statens institutionsstyrelses (Sis) särskilda ungdomshem framöver”.

Vänsterpartiet anser inte att regeringen tillräckligt tydligt redogör för vad den bedömningen baseras på eller hur de positiva effekterna ska uppnås.

4 Behov av analys, regeringens bedömning och återkoppling

I socialutskottets tillkännagivande ingick en uppmaning till regeringen att återkomma med en bedömning av de insatser som krävs för att vården vid Sis särskilda ungdomshem ska vara säker och för att en placering ska ge den unge den vård och behandling som krävs samt att regeringen skulle ange på vilket sätt åtgärderna ska genomföras.

I skrivelsen saknas genomgående regeringens tydliga ställningstagande och förslag till utvärdering av resultaten av åtgärderna. I skrivelsen saknas även en analys som grund för regeringens bedömning.

Regeringen bör återkomma till socialutskottet med en ny redogörelse med en tydlig bedömning inklusive föregående analys, av vilka åtgärder som bör vidtas inom Sis. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Sis har lovat liknande förbättringar som nu anges i skrivelsen under många år och ändå har missförhållanden fortsatt. Därför är det viktigt att samtliga åtgärder som ska vidtas inom Sis, och i samarbete med andra, sker under överinseende och noga följs upp.

Regeringen bör återkoppla löpande till socialutskottet var 6:e månad om hur arbetet med att säkerställa hur vården inom Sis verksamheter bedrivs. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5 Arbetsmiljö och behov av extern kontroll

Inom Sis används händelserapporteringsystemet ISAP för att rapportera arbetsolyckor och tillbud. Trots alla larmrapporter fortsätter ökningen av inrapporterade händelser inom ungdomsvården av hot och våld riktat mot personal. Ökningen kan enligt Sis bero på ökad rapporteringsbenägenhet eller att antalet händelser ökat. Under 2020 har enligt Sis ett utvecklingsarbete påbörjats för att säkerställa en likvärdig rapportering i hela myndigheten vilket skapar bättre förutsättningar för uppföljning. Dock saknas en beskrivning av hur en mörkertalsanalys ska ske. Det saknas även analyser av hur det våld som rapporteras i ISAP förändrats över tid och om det sker i nya situationer, om det ändrat karaktär och t.ex. blivit grövre. Med en sådan analys hade det varit enklare att avgöra om ökningen kan förklaras av ökad anmälningsbenägenhet eller om det är något annat som ligger bakom. t.ex. en skillnad i likvärdighet mellan eller inom olika institutioner, vilket i sin tur kan identifiera organisatoriska strukturer.

Sis har sedan tidigare känt till att det finns stora variationer när det gäller förekomst av våld på ett sätt som inte endast har samband med klienteletts sammansättning, utan även med egenskaper hos personalgruppen (Palmstierna 2004). Utvärderingar och jämförelser mellan behandlingsinstitutionerna är sällsynta även om undersökningar av personalstrukturers betydelse för förekomsten våld sedan länge har efterfrågats (Andreassen 2003). Frågor om det t.ex. förekommer olika synsätt mellan fast anställd personal som får handledning och vikarier och andra liknande centrala analyser saknas i Sis inrapporteringar till Arbetsmiljöverket. Att Sis inte på ett korrekt sätt registrerar antalet inrapporterade incidenter kopplade till hot och våld gör statistiken svåröversiktlig och missvisande² (Seko 2019).

Det måste finnas en central styrning inom Sis som kan hantera allvarliga brister.

Som ett exempel på det uttalade JO bl.a. i ett beslut från den 30 april 2019 att bristerna på ett ungdomshem som varit kända för ledningen en längre tid, inte hade lösts på ett tillfredsställande sätt. De åtgärder som huvudkontoret vidtog efter sin inspektion borde, enligt JO, ha satts in långt tidigare. Genom bl.a. tillsättande av den biträdande institutionschefen som en resurs under verksamhetsdirektören, skapades förutsättningar för att ledningen för Sis i fortsättningen skulle kunna följa och vid behov bistå i arbetet med att kartlägga och utvärdera verksamheten, och därefter sätta in ändamålsenliga åtgärder. JO framhöll vikten av att den erfarenhet av genomlysning som gjordes av ungdomshemmet skulle tas till vara för att förebygga liknande situationer på andra av Sis institutioner³.

I regeringens skrivelse anges att det enligt Sis finns ett behov av att stärka förutsättningarna för första linjens chefer att utöva ett mer närvarande ledarskap för sina medarbetare. Detta ser Vänsterpartiet förvisso som positivt och det ligger i linje med givna rekommendationer, men enligt en hemställan som för närvarande bereds inom Regeringskansliet, har Sis samtidigt anfört att det enligt deras egen bedömning finns behov av att också förstärka den interna tillsynen inom Sis. I detta avseende är Vänsterpartiet av helt motsatt uppfattning. I en verksamhet som under så lång tid haft så pass omfattande problem av den karaktär som granskningarna visar bör inte den interna, utan tvärtom den externa kontrollen öka och dessutom utökas till att omfatta en ordentlig genomlysning av hela verksamheten i syfte att se om dess organisation är ändamålsenlig. Redan år 2019 var Seko av samma uppfattning då man konstaterade att

² En myndighet i förfall. En rapport om läget inom Statens institutionsstyrelse. Seko 2019.

³ JO:s protokoll i dnr 5424-2018 s. 8.

”Seko har under många år lyft dessa problem, tyvärr utan att få gehör från varken myndighetsledning eller politiken. För att komma till rätta med alla problem krävs det en ordentlig genomlysning av hela myndigheten. Tiden för att bara lappa och laga är sedan länge förbi.”

Regeringen bör uppdraga åt Arbetsmiljöverket att öka omfattningen av kontrollen av Sis verksamhetsstruktur och organisation. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Sis granskas av Ivo genom anmälda och oanmälda inspektioner samt genom s.k. skrivbordstillsyn. Ivo inspekterar samtliga särskilda ungdomshem minst en gång om året. Tillsynen under 2020 ledde till 39 beslut som rörde ungdomsvården. Barn och ungas livssituation inom institutionsvård får inte alltid det utrymme som skulle behövas vid tillsynsinspektioner, men möjligheten att faktiskt upptäcka brister skulle sannolikt öka om fler inspektioner gjordes. Enligt Ivo har dock frekvenstillsynen minskats från två gånger till en gång per år.

Regeringen bör uppdraga åt Ivo att öka antalet tillsynsinspektioner av Sis verksamheter per år. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6 Utbildning och kompetens

Det anges i skrivelsen att Sis ska säkerställa att alla nyanställda får ”relevant och gedigen utbildning” som utgår från Sis etiska riktlinjer. Dessa riktlinjer ska ge ”vägledning i svåra situationer [...] och bidra till en bra och trygg arbetsmiljö för personalen”. Vidare ska det inom verksamheten finnas ”etikansvariga” och nyanställd personal ska introduceras av en ”erfaren handledare” samt att det ”myndighetsgemensamma utbildningsprogram” som avses genomföras ska innehålla ”etik och bemötande, trygghet och säkerhet, normkritiskt tänkande, suicidprevention, psykiatrisk kompetens, motiverande samtal, No Power No Lose, traumamedveten omsorg, skolans betydelse och regelverk”.

Allt detta låter bra, men vid närmare eftertanke väcks frågan vad det egentligen innebär. Om inte innehållet i utbildning och introduktion av medarbetare närmare specificeras ges ju ingen insyn i vilken kultur som förs vidare inom verksamheten. Att en handledare är erfaren kan ju i detta sammanhang bli helt fel om denne lär upp ny personal i förhållningssätt gentemot barn och unga som är direkt skadliga. Det finns självklart många duktiga medarbetare inom Sis också men de missförhållanden som har uppmärksamats tyder på att det kan finnas en kultur bland viss personal som är destruktiv. Om sådana mönster finns, bryts de bäst genom ökad insyn utifrån, kontroll och kontinuerlig utvärdering av arbetssätt och metoder samt tydligt ledarskap. I Sis årsredovisning⁴ står att ”sammantaget är det vår bedömning att utbildningsinsatser i konflikthanteringsprogrammet No Power No Lose (NPNL), där även strukturerade riskbedömningar och trygghetsplaner ingår, bidrar till att förbättra vård- och arbetsmiljön inom Sis”.

Frågan är dock vilka utvärderingar som har gjorts och hur Sis vet att metoden fungerar.

Metoden No Power No Lose (NPNL) utvecklades inom Sis i början av 2000-talet för att hantera konflikter, hot och våld. Programmet har sedan starten 2003 reviderats

⁴ Sis årsredovisning 2020.

flera gånger och anges nu på Sis hemsida vara ett ”program för effektiv konflikthantering”. Den reviderade upplagan fokuserar på att upptäcka och identifiera tecken på våld, till skillnad från tidigare när fokus mer var på personalens beteende. Det har alltså skett en förskjutning mot ett antagande om att man ser ungdomarna som orsak när det förekommer våld. Centralt i dag tycks vara den grundläggande säkerhetshållningen. Metoden ska ge personalen ”redskap” för att de ska kunna agera rationellt och effektivt i våldssituationer men det saknas systematiska studier avseende metodens effektivitet⁵. Instruktionsguiden för NPNL innehåller allt från en blandad teoretisk bakgrund till andra metoder, bl.a. Motiverande samtal och De-eskalering, beskrivningar av värdegrund, riskbedömningsinstrument, trafiksäkerhetspolicy med en rekommendation att använda ”körvana förare”, till bilder på självskydd och checklistor över polisanmälan, arbetsskadeanmälningar och journaldokumentation m.m. Det är helt omöjligt att vetenskapligt värdera denna ”metod” eftersom den, i alla fall enligt handboken, innehåller så olika typer av information på olika nivåer. Det finns i dag flera internationella modeller för att förebygga hot och våld i organisationer. Fördelen med att ha kvar NPNL måste vägas mot de fördelar som skulle uppnås med att använda metoder som utvärderats i betydligt större utsträckning och länge använts i andra länder. Två viktiga europeiska nätverk som ordnar konferenser om metoder för att förebygga hot och våld inom psykiatri är ENTMA och EVIPRG⁶. En uppenbar nackdel med NPNL är att det blir svårt med kunskapsutbyte i internationella sammanhang. I de andra modellerna ingår också helt andra delar än i NPNL, t.ex. en regelbunden analys av incidentrapporter och avskiljningar, fortbildning av personal och ledarskap för organisatoriska förändringar.

Det mest förvånande med att metoden fortfarande används och försvaras är dock att innehållet har dömts ut då metoden anses utgå från ett förlegat synsätt. NPNL innefattar, enligt Barnrättsbyrån, polisiära grepp och tekniker med syfte att åsamka smärta. De inslag av våldsanvändning som ingår i NPNL är inte framgångsrika för att få kontroll över våldsamma situationer. Dessutom finns risk för skada och ytterst kvävning och död genom användandet av vissa grepp.

Sis publicerade redan 2012 en rapport⁷ för att belysa det aktuella kunskapsläget kring traumatisering hos institutionsvårdade ungdomar, genom en systematiskt genomförd litteraturöversikt. Frågeställningen som låg till grund för rapporten var i vilken utsträckning institutionsvårdade ungdomar visar tecken på att vara traumatiserade. Resultaten visade att trauma är en vanligt förekommande orsak till psykisk ohälsa bland institutionsvårdade ungdomar och att brist på kunskap om förekomst av traumatisering bland intagna ungdomar inom Sis kan leda till bristande och ineffektiv behandling. Det föreslogs redan då ett projekt för att utforma och utvärdera ett vårdprogram för behandling av traumatiserade ungdomar men det är först nu, nästan tio år senare, som traumamedveten omsorg ska ingå som en del i personalens utbildning.

Regeringen bör vidta åtgärder för att innehållet i Sis utbildningsprogram granskas av oberoende forskare med gedigen kunskap, även internationellt, inom fältet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

⁵ Hot, våld och emotionellt arbete på de särskilda ungdomshemmen. Personalens berättelser, Andersson, (2021).

⁶ <https://entma.eu>, <http://eviprg.eu>.

⁷ Traumatisering bland ungdomar med antisocial problematik, Stockholm: Statens Institutionsstyrelse (2012).

Beträffande behov av kompetens och utvecklingsmöjligheter för personalen anger regeringen i sin skrivelse att s.k. ”effektiva team är mindre stressade, har lägre sjukfrånvaro och känner högre arbetstillfredsställelse samt att de utsätts för färre hot- och våldshändelser”.

Vänsterpartiet frågar sig hur regeringen bedömer att personalgrupperna inom Sis ska bli väl fungerande team och hur detta i sin tur ska bidra till förbättrad vårdkvalitet och minskad utsatthet för hot och våld. Vidare tycks regeringen verka nöja sig med detta uttalande från Sis: ”Myndigheten är övertygad om att gemensamma, goda arbetssätt för myndighetens ledningsgrupper kommer att göra stor skillnad för möjligheterna att nå uppsatta mål.” Det framgår inte vad gemensamma och goda arbetssätt innebär och på vilket sätt deras kvalitet och innehåll ska kontrolleras. Utöver detta formulerar regeringen att de anser att en kompetensförsörjningsplan där behoven i verksamheten analyseras och prioriteras är nödvändig.

Vänsterpartiet kan inte annat än instämma i att detta verkar behövas men svaret på frågan om vilka åtgärder som faktiskt behövs lyser med sin frånvaro.

Dock identifieras ett försiktigt uttryckt behov av ökade kompetenskrav i form av följande mening: ”Behandlingsarbetet kan behöva professionaliseras så att det finns fler medarbetare med psykologisk behandlingskompetens eller terapeutisk utbildning med i utformningen och genomförandet av de mer avancerade behandlande insatserna” samt avslutningsvis ”Regeringen ser vidare positivt på det arbete med kompetenssatsning som påbörjats inom myndigheten.”

Det framgår heller inte varför regeringen ser så positivt på denna pågående och planerade kompetenssatsning. Frågan kvarstår med andra ord på vilket sätt dessa satsningar ska förbättra rådande missförhållanden inom Sis. Dessutom väcks frågan om och när utbildningssatsningen faktiskt kommer att genomföras utifrån denna mening: ”Avsikten är att utbildningen ska inrättas i den takt som ekonomin medger det”.

Vid utgångspunkt om att målgruppen barn och unga som vårdas inom Sis anges ha den mest komplexa problematiken inom hela den sociala barnvården, borde arbetet med just dem vara det mest avancerade inom socialt arbete med barn och unga. Enligt Maria Andersson Vogel, fil.dr. i socialt arbete, föranleder detta behov av en grundsyn inom hela organisationen/myndigheten som utgår från en terapeutisk idé. Här finns internationella exempel från t.ex. USA och Storbritannien på ”trauma-informed care” eller ”secure base care”. För att det ska vara genomförbart behöver personalen dock ha kompetens att utföra den typen av behandlingsarbete och en inställning som rimmar med en sådan grundsyn. I förhållande till detta ligger dock i grunden frågan om samhällets syn på dessa barn och unga. Är de värda att satsa på eller ses de mest som problematiska, störande och potentiellt farliga?

För Vänsterpartiet framstår det som helt självklart, med tanke på att de barn och unga som är placerade och hur omfattande och komplexa deras behov beskrivs vara, att Sis behöver rekrytera personal med psykologisk behandlingskompetens eller terapeutisk utbildning.

Regeringen bör återkomma med en bedömning av på vilket sätt Sis utbildnings- och rekryteringssatsningar kommer att förbättra vården för placerade barn och ungdomar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

7 Behandlingsmetoder

Regeringen skriver att de behandlingsmetoder som Sis använder är kunskapsbaserade och adekvata för målgruppen då de ”utgår från principerna om risk, behov och mottaglighet (RBM) samt har sin grund i kognitiv beteendeterapi (KBT) och social inlärningsteori”. Programmen anges även vara strukturerade, följa en tydlig manual och ha en hög intensitet och att Sis har riktlinjer för genomförandet samt centralt metodstöd. Men någon mer utförlig beskrivning av vad behandlingsprogrammen innehåller ges inte och inte heller vilka resultat som kan förväntas eller hur utvärdering sker. Det som däremot står är att det är utmanande för verksamheterna att upprätthålla kvalitet och kontinuitet i behandlingsarbetet mot bakgrund av hög personalomsättning, begränsade rekryteringsmöjligheter och knappa resurser och att arbetet är beroende av att det allians- och relationsskapande bemötandet på avdelningen fungerar. Vidare anges att barnen och ungdomarna måste känna sig trygga och motiverade innan de kan tillgodogöra sig innehållet i de behandlingsprogram som erbjuds. Att arbetet är utmanande ligger ju i sakens natur och därför är det anmärkningsvärt att regeringen inte besvarar på vilket sätt allians och trygghet ska skapas.

Det står förvisso att flera ”verksamhetsnära utvecklingsprojekt” pågår som syftar till att fortsätta utveckla vården utifrån bästa tillgängliga kunskap, men ingenstans anges vilka åtgärder som regeringen bedömer måste vidtas för att Sis personal ska utföra sitt uppdrag att ge de placerade barnen och ungdomarna vård och behandling. Det är även oklart i vilken utsträckning de placerade barnen och ungdomarna faktiskt får behandlingsinsatser. Det förefaller vara endast de som vårdats enligt LSU som faktiskt genomgår hela behandlingsprogram. Det tycks även saknas uppgift om vilka habiliterande insatser som ges till de barn och unga som tillhör personkrets 1 enligt LSS och som är placerade inom Sis.

Placering på Sis verkar kunna ha negativ effekt kring utbildning, livsinkomst och kriminalitetsrisk. På internationell nivå har det i separata studier, forskningsgenomgångar och metaanalyser framhållits att institutionsbehandling i allmänhet ger dåliga resultat, även om det också finns exempel på positiva resultat. Generellt har forskningsgenomgångar visat att den genomsnittliga effekten av institutionsbehandling är låg, men att det förekommit relativt stora variationer. Det innebär att vissa institutionsformer ger positiva resultat, medan andra i själva verket kan förstärka ungdomarnas problem⁸. Inget av detta problematiseras eller berörs i skrivelsen. Det regeringen däremot anger är hur Sis menar att man ska kvalitetssäkra sina egna behandlingsprogram. Beträffande t.ex. programmets vetenskapliga och metodologiska innehåll och kvalitet ska detta granskas och bedömas av en intern panel vid Sis.

Vänsterpartiet tror inte att det är tillräckligt med granskning av en intern panel. För att säkerställa att de behandlingsmetoder som ska användas utgår från bästa möjliga kunskap och beprövad erfarenhet behövs snarare insyn utifrån.

Regeringen bör vidta åtgärder för att innehållet i Sis behandlingsprogram granskas samt utvärderas av oberoende forskare med gedigen kunskap inom fältet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

⁸ Forskning i korthet: Barn och unga i samhällets vård – Forskning om den sociala dygnsvården, Vinnerljung, Andreassen, 2015 (Andrews & Bonta, 1998; Lipsey & Cullen, 2007; Knorth et al., 2007).

8 Alternativa placeringsformer

”Det finns ju ett hål i systemet kan man säga. Ungdomar med allvarliga psykiska problem har inget självklart ställe som dom kan placeras på”. Citatet är hämtat från ett av de program som sändes på SVT om flickors utsatthet för övergrepp på Sis där Marie Sallnäs, professor i socialt arbete, intervjuades.

Detta menar även Vänsterpartiet. Det råder brist på vård- och behandlingsmöjligheter för barn och unga med stora psykosociala problem och psykiatriska diagnoser. Ett alternativ till institutionsvård som brukar användas för unga med kriminella eller drogrelaterade problem är behandlingsfamilj eller familjehem med förstärkt stöd. Dessa familjer tar bara emot ett barn eller en ungdom i taget och kontakten med andra unga som har liknande problem blir alltså mer begränsad än vid vård på institution. En litteraturoversikt gjord av statens eget expertorgan SBU visar att jämfört med placering på institution leder placering i en sådan behandlingsfamilj till mindre kriminalitet och färre intag på låst avdelning. De unga som bott i behandlingsfamilj verkar också i mindre grad ha psykisk ohälsa och använda mindre narkotika än de som placerats på institution med specifika insatser.

Vänsterpartiet anser att placerade barn och unga ska få det bästa samhället har att erbjuda och anser att alternativa placeringsformer bör utvecklas, särskilt för målgruppen unga flickor med psykisk ohälsa. Vi har tidigare lyft frågan om vikten av att utreda hur nya boendeformer med hög personaltäthet och utbildad personal kan utvecklas i stället för institutionsvård. Det finns stora behov av särskilt anpassade placeringsformer för barn och ungdomar med psykosociala problem och behov av nära och utökat vuxenstöd. Nya alternativa placeringsformer för barn och unga med beroende och psykisk ohälsa bör tas fram och behandlingsfamiljer med förstärkt stöd bör prioriteras framför institutionsvård.

Regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att utreda möjligheten till fler alternativa placeringsformer, särskilt utifrån flickors behov. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

9 Barns och ungdomars rätt att framföra synpunkter och klagomål

Barn som placeras på institution lever ett väldigt utsatt liv. Vänsterpartiet menar att de tvångsåtgärder som används mot barn och unga ska tas bort och att det i stället ska utvecklas en mer personaltät vård med utbildad personal. Det ska också vara lätt för de placerade unga att klaga vid missförhållanden. Enligt Ivos nationella tillsyn av socialtjänstens uppföljningar för placerade barn och unga år 2017 svarade drygt 80 procent av de tillfrågade barnen att de tyckte att det var mycket eller ganska viktigt att ha en nära kontakt med sin socialsekreterare. Vidare visade granskningen att en tredjedel inte hade haft eller fått möjlighet till enskilda samtal med socialtjänsten och hälften av barnen hade inte fått regelbundna besök av sin socialsekreterare. Enligt Barnombudsmannen⁹ vill flertalet placerade barn och unga träffa sin socialsekreterare oftare än vad de nu gör. För Vänsterpartiet är det helt centralt att de unga ska ha kontinuerlig och nära kontakt med sin socialsekreterare.

⁹ Barnombudsmannens rapport ”Vem bryr sig – när samhället blir förälder” (2019).

Regeringen bör göra en översyn för att säkerställa socialtjänstens skyldighet att följa upp beslut om placering och ha enskilda samtal med placerade barn och unga. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Enligt regeringens skrivelse ska det på varje avdelning inom Sis verksamheter hållas ungdomsråd minst var sjätte vecka. Vänsterpartiet är positivt till att dessa råd hålls. Ungdomsråden leds av institutionschefen, biträdande institutionschefen eller rektorn och institutionschefen avgör vilka eventuella åtgärder som behöver vidtas utifrån innehållet i mötesanteckningarna, exempelvis vad som ska beslutas i ledningsgrupp, vad som kan hanteras på andra sätt och vad som ska anses utgöra klagomål och då hanteras enligt gällande rutin. Institutionschefen sammanställer även och analyserar de synpunkter i ungdomsråd som indikerar brister i verksamheten. Dock blir det svårt för placerade barn och ungdomar att framföra synpunkter till den personal de är beroende av. Statskontoret har efter en översyn redan år 2018 rekommenderat Sis att inrätta en klagomålsfunktion som är fristående från institutionerna eftersom ungdomar och klienter som kan behöva framföra klagomål står i ett starkt beroendeförhållande till personalen vid den egna institutionen. Statskontoret ansåg av denna anledning att det är rimligt att personer i en sådan utsatt ställning kan vända sig till en fristående funktion för att framföra klagomål.

Regeringen bör vidta åtgärder för att placerade barn och ungdomar inom Sis verksamheter på ett tryggt sätt ska ges möjlighet att framföra synpunkter oövervakat till en oberoende part. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Sverige har tidigare fått kritik för avsaknad av en oberoende klagorättsmekanism för barn placerade på institution och FN:s barnrättskommitté har nu ställt frågan till Sverige hur Sverige säkerställer att barn har tillgång till en oberoende klagorätt på institutioner som Sis. I barnkonventionens artikel 12 tydliggörs barnets rätt att framföra sina åsikter och få dem beaktade och i Barnrättsutredningen (2016:19) konstaterades att ”ett barnrättsbaserat synsätt kräver att varje barn erkänns, respekteras och skyddas som rättighetsbärare med en individuell personlighet, egna behov och intressen samt personlig integritet”. Den interna klagomålshandlingen på Sis eller handlingen av klagomål hos Ivo lever i dag inte upp till kraven om en oberoende klagorätt.

Möjligheterna för barn och unga att överklaga beslut om avskiljning har ur ett barnrättsperspektiv stora brister. Barnrättsbyrån kan konstatera att det är mycket svårt för barn att få till juridiska prövningar. Ett avskiljningsbeslut ska överklagas till förvaltningsrätten, men om barnet under avskiljningen utsatts för våld och önskar anmäla det så ska våldet anmälas till polis. Har barnet utsatts för kränkningar från personalen eller andra missförhållanden som har samband med avskiljningen ska dessa anmälas till tillsynsmyndigheterna. Det finns med andra ord ingen instans som kan pröva hela den behandling barnet utsatts för i en avskiljningssituation, trots att det ofta handlar om ett och samma händelseförlopp. Barn har inte kunskap om detta komplexa system, vilket gör det nästan omöjligt för dem att själva hävda sin rätt. Ett stort ansvar vilar på Sis att hänvisa barns klagomål till rätt instanser.

För Vänsterpartiet är det en angelägen fråga att utreda vidare hur barn som vill överklaga beslut ska kunna få information och känna sig delaktiga i sin egen process.

Regeringen bör tillsätta en utredning om hur rätten till en oberoende klagorättsmekanism ska säkerställas. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

När Ivo gör sina inspektioner är det viktigt att barn och ungdomar faktiskt får delta och ges möjlighet att bl.a. beskriva förekomsten av eventuella restriktioner eller

repressalier. För Vänsterpartiet är det angeläget att särskilt utsatta barn och unga får möjlighet att framföra sina åsikter och önskemål genom att göras delaktiga i beslutsprocesser om saker som rör dem. Detta för att öka sin självständighet och få känna att deras röst har betydelse i ett demokratiskt samhälle.

Regeringen bör vidta åtgärder för att förtydliga att barn och ungas åsikter måste få framföras vid tillsynsinspektioner. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

10 Särskilda befogenheter och tvångsåtgärder

I skrivelsen anges att ”Det finns inte någon enkel lösning som svarar mot flickornas samtliga behov och garanterar deras trygghet och säkerhet.”

För Vänsterpartiet framstår detta som obegripligt. Varför skulle inte dessa flickors behov av vård och omsorg kunna tillgodoses och hur kan regeringen nöja sig med att deras trygghet och säkerhet inte kan garanteras?

Enligt en utredning som Sis genomförde 2020 skulle t.ex. minskad gruppstorlek och förstärkt vårdorganisation minska behovet av vård i enskildhet eller leda till färre avskiljningar. Frågan som Vänsterpartiet direkt ställer sig blir då varför inte Sis redan har vidtagit nödvändiga åtgärder för att organisera vården så att användandet av dessa särskilda befogenheter ska minska, särskilt med tanke på att det oftast är unga flickor som avskiljs. I synnerhet framstår detta som märkligt då Sis faktiskt har lyckats minska antalet avskiljningar avsevärt på en avdelning där ett par ungdomar som varit föremål för över hundra avskiljningsbeslut tidigare vårdades. Genom att göra anpassningar baserade på Socialstyrelsens kunskapsstöd minskade avskiljningarna till endast två stycken under ett helt år. Detta lyckade exempel borde ju med fördel kunna spridas inom Sis organisation.

Det borde vara möjligt att garantera flickors trygghet och säkerhet om viljan finns och resurser avsätts. Barnrättsbyrån har t.ex. föreslagit att en oberoende observatör ska tillsättas på varje institution som bara har till uppdrag att observera och tillvarata barnens intressen. Enligt Vänsterpartiet vore det en god investering, såväl ur ett ekonomiskt som mänskligt perspektiv. Är det möjligt att satsa betydande summor på projekt för att öka säkerheten, så borde liknande kunna göras i denna fråga. Det är dessutom också en fråga om säkerhet, men ur en annan aspekt.

Regeringen bör vidta åtgärder för att Sis ska tillsätta oberoende observatörer på varje institution. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen anger att Sis har initierat en genomlysning av avskiljningarna och att Ivo fått ett förstärkt tillsynsuppdrag för att uppmärksamma eventuella skillnader i användandet av avskiljningar utifrån flickornas ålder samt eventuell funktionsnedsättning. Enligt regeringen behöver användande av avskiljningar för flickor särskilt granskas och könsskillnaden i antalet avskiljningar analyseras och åtgärdas. Även om Vänsterpartiet också tycker att det är viktigt att se vilka skillnader som föreligger, borde fokus vara att analysera händelseförloppet som leder till att personalen anser sig nödgad att vidta tvångsåtgärder och använda våld. Detta särskilt utifrån att det enligt Sis egen rapportering av avskiljningsbeslut går att se att personalen hade kunnat agera annorlunda i en majoritet av fallen, för att förhindra att konflikten eskalerade och ledde fram till en avskiljning. I alltför stor utsträckning är det alltså personalens eget agerande, inte

barnen och ungdomarna, flickorna och tjejerna, som bidrar till en upptrappning av situationen, med våldsanvändning som följd.

FN:s barnrättskommitté i Genève har slagit fast att disciplinära åtgärder som isolering och andra straff som skadar barns fysiska och psykiska hälsa är strikt förbjudna. Barn och unga som är omhändertagna och placerade på särskilda ungdomshem är i en särskilt utsatt situation. De är i en beroendeställning till de vuxna och har små möjligheter att få komma till tals och få sina rättigheter tillgodosedda. FN:s barnrättskommitté har rekommenderat Sverige att personal ska utbildas i vårdmetoder som undviker våld eller tvång. Det är viktigt att det finns arbetssätt som förhindrar att kritiska situationer uppstår men vid behov bör det finnas en beredskap och kunskap om hur man ska göra och en tydlighet om vad som är tillåtet och inte.

I Barnombudsmannens årsrapporter från 2010, 2011 och 2019 återfinns vittnesmål om kollektiva bestraffningar, godtyckliga regler, övervåld samt oberättigade och våldsamma nedläggningar. Enligt en skrivelse från Unicef Sverige tillsammans med barnrättsorganisationerna Barnrättsbyrån, Rädda Barnen, Bris, Ecpat och Maskrosbarn¹⁰ uppmanas socialministern att omedelbart vidta åtgärder för barn placerade i Sis-hem. Bakgrunden är de missförhållanden som beskrivs bl.a. i SVT:s Uppdrag granskning, men även på grund av det ökande antalet avskiljningar, som på en institution med målgruppen barn mellan 11–15 år anges ha ökat med 300 procent. Bris och Barnrättsbyrån som kontaktas av barn och unga beskriver oproportionerligt hårda restriktioner och om personal som uppvisar kränkande och bristande bemötande. Att maktmissbruk och övergrepp förekommer vittnar även tidigare anställda inom Sis om i en debattartikel med den talande titeln ”Hur många larmrapporter om våld på Sis ska behövas?”¹¹.

Det är viktigt att framhålla att det våld som barn och unga utsätts för i statens egen verksamhet inte handlar om ett par enstaka fall (även om det hade varit illa nog), utan det är ett systematiskt problem som kräver kraftfulla åtgärder från politikens håll. I uppmaningen från barnrättsorganisationerna till socialministern står att det inte är förenligt med de ambitioner Sverige står för att barn placerade på en statlig institution utsätts för våld och övergrepp samt att detta strider mot barnets rätt till frihet från våld, enligt artikel 19 i barnkonventionen. Även enligt uppgifter från en ännu inte publicerad studie av Barnrättsbyrån i samarbete med Stockholms universitet, utsätts barn för regelmässig och systematisk våldsanvändning av personal. I minst 82 procent av alla avskiljningar används grepp och tekniker enligt NPNL, vilket som vi beskrev tidigare i motionen, per definition innebär användande av våld. I en tredjedel av besluten framkommer att barnen inte varit våldsamma alls, dvs. att rekvisitet för tillämpning av tvångsmedel inte är uppfyllt. I en tredjedel av besluten framkommer att det är personalen som är fysisk först, vilket kan tolkas som att personalen, i en betydande andel, bidrar till en upptrappning av situation (dvs. precis som Sis själva redan konstaterat). Rena fasthållningar utgör en tredjedel av fallen och trots återkommande och allvarlig kritik från JO, senast i juni 2021, fortsätter barn att utsättas för fasthållningar i form av bl.a. nedläggningar mot golv. Allvarligt nog innebär sådana nedläggningar mycket stor risk för skada.

¹⁰ Skrivelse till socialministern: stoppa våldet på Sis (11 februari 2021).

https://www.mynewsdesk.com/se/unicef_sverige/pressreleases/skrivelse-till-socialministern-stoppa-vaaldet-paa-sis-3072642.

¹¹ Debattartikel i Dagens samhälle: Hur många larmrapporter om våld på Sis ska behövas? (februari 2021).

Vänsterpartiet har tidigare föreslagit i motion med anledning av proposition Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem (motion 2017/18:4046) beträffande särskilda befogenheter inom Sis-institutioner, i enlighet med FN och Barnombudsmannen m.fl., att möjlighet till beslut om avskiljning helt ska avskaffas. Det valde regeringen tyvärr att inte gå vidare med utan nya regler om att korta tiden för avskiljning från 24 timmar till fyra infördes i stället år 2018. I samband med lagändringen meddelade regeringen dock att man på sikt helt ville avskaffa möjligheten till beslut om avskiljning på ungdomshem.

I socialutskottets tillkännagivande finns en tydlig uppmaning till regeringen från samtliga partier att tvångsåtgärderna ska bort. Enligt regeringens skrivelse arbetar Sis för att under 2021 stärka kompetensen angående vilka tvångsåtgärder som får vidtas och olika slags utbildnings- och behandlingsinsatser ska genomföras. Dock meddelas att ”införande av förbud mot avskiljning inte är en framkomlig väg” enligt Sis. Ska detta bara få stå oemotsagt utan respons från regeringen?

Vänsterpartiet ser mycket allvarligt på att regeringen inte ämnar vidta ytterligare åtgärder i denna fråga då vi anser att nollvisionen om avskiljningarna ska finnas kvar. I synnerhet då Sverige kritiserats av både FN:s barnrättskommitté och FN:s kommitté mot tortyr för att den svenska lagstiftningen över huvud taget tillåter att barn och unga isoleras och hålls avskilda på bl.a. ungdomshem. Det är mycket anmärkningsvärt att regeringen inte bara backar från sina egna uttalanden, utan dessutom går emot ett enigt socialutskotts vilja. Detta trots att vi ser att dessa inhumana avskiljningar ökat med 74 procent inom Sis under perioden 2018–2020 och mot bakgrund av att det oftast är flickor, de yngre barnen och unga med funktionsnedsättningar som avskiljs. Det är oerhört viktigt att en förändring snarast sker.

Regeringen bör genomföra de ändringar som krävs för att avskaffa möjligheten till avskiljning. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Till de särskilda befogenheterna, som endast får användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden, hör även vård i enskildhet, som det kan fattas beslut om när det krävs med hänsyn till den unges speciella behov av vård eller säkerhet eller säkerheten vid hemmet. Åtgärden ska vara anpassad efter den unges individuella vårdbehov och fråga om vård i enskildhet ska prövas fortlöpande och alltid omprövas inom sju dagar från senaste prövning. I båda fallen ska mindre ingripande åtgärder användas om de är tillräckliga enligt socialtjänstens handbok om LVU (2020). JO:s Opcat-enhet har dock noterat att det förekommer problem kopplat till hur Sis tillämpar de särskilda befogenheterna och enligt Statskontoret har både antalet avskiljningar och vård i enskildhet ökat sedan 2015. Det har även visat sig att sådana beslut inte har dokumenterats i enlighet med gällande rutin och omprövningar av vård i enskildhet gjorts utan att föregås av någon egentlig bedömning av om behov faktiskt föreligger. En 13-årig flicka uppger i SVT:s program Uppdrag Granskning att hon vårdades i enskildhet i 215 dygn, varav över två månader i obruten följd. Det finns tyvärr fler exempel på barn och unga som vårdats på detta sätt under lång tid, i extremfallen flera år, vilket Vänsterpartiet starkt motsätter sig.

Regeringen bör uppdra åt lämplig myndighet att förtydliga reglerna om att vård i enskildhet ska omprövas fortlöpande. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

År 2020 ändrades LPT (lagen om psykiatrisk tvångsvård 1991:1128) i syfte att förbättra villkoren för barn inom den psykiatriska tvångsvården. Ändringarna innebar bl.a. en särreglering av tvångsåtgärderna fastspänning med bälte, avskiljande från andra

patienter och inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster för patienter under 18 år. Vidare infördes en ny bestämmelse om särskild underrättelse till Ivo om en patient som är under 18 år har blivit föremål för upprepade tvångsåtgärder under vårdperioden. Regeringen anger i skrivelsen att den typen av extern kontroll även kan vara av intresse exempelvis när det gäller avskiljningarna inom Sis.

Regeringen bör utreda om en bestämmelse ska införas om särskild underrättelse till Ivo när ett barn eller ungdom som är placerad inom Sis har blivit föremål för upprepade tvångsåtgärder under placeringstiden. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Enligt regeringens skrivelse anser Sis att det finns fördelar med att de skulle få beslutanderätt om omplacering i de fall behov uppstår att flytta barnet eller den unge till ett annat ungdomshem. Sis motiverar det med att platserna skulle utnyttjas mer effektivt och flexibelt samt att barn och unga inte skulle behöva vårdas i låst miljö längre än nödvändigt. Detta anförs även i fråga om att öka differentieringen utifrån säkerhetsaspekt och målgruppsanpassning. Om ett sådant förslag skulle genomföras minskas socialtjänstens insyn och delaktighet i placeringen avsevärt, något som Vänsterpartiet endast kan se som en nackdel. Troligen motsätter sig socialtjänsten sällan förslag från Sis om omplacering i de fall detta anses behövt och en sådan föreslagen utvidgat rätt för Sis blir i praktiken onödig. Det enda det skulle kunna leda till är ett ökat avstånd mellan placeringsansvarig kommun och socialsekreterare och insyn i barnets eller ungdomens vård. Detta kan medföra allvarliga negativa konsekvenser och därför motsätter sig Vänsterpartiet ett sådant förslag.

Regeringen bör inte låta Sis få egen beslutanderätt för omplacering inom sin egen verksamhet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

11 Rätt till skolgång för barn och unga som är placerade på Sis

Regeringen anger i skrivelsen att skolan inom Sis är betydelsefull utifrån aspekten att det är en skyddsfaktor, men även att skolgång är en rättighet för barn och unga. Enligt regeringen följer utbildningen inom Sis en central timplan med erbjudande om 23 timmars undervisning i veckan och undervisning i samtliga 16 obligatoriska grundskoleämnen. Men enligt Sis egen årsredovisning 2020¹² har den schemalagda undervisningstiden minskat. Elever i grundskolan som vårdas inom Sis hade endast i genomsnitt ca 17 timmars schemalagd undervisningstid per vecka under läsåret 2019/2020. För gymnasieskolan visade utfallet i genomsnitt 12 timmars schemalagd undervisningstid per vecka under läsåret. Sis förklarar själva att den normerade omfattningen 23 timmars erbjuden undervisningstid per vecka inte nåddes bl.a. på grund av brist på ändamålsenliga skollokaler och svårigheter att planera och organisera undervisningen med beaktande av säkerhetsaspekter.

Att barn och unga vårdas inom en verksamhet som inte hittar organisatoriska lösningar för att tillförsäkra dem deras rätt till skolgång är allvarligt, enligt Vänsterpartiet.

¹² Sis årsredovisning, 2020.

Regeringen bör vidta åtgärder för att säkerställa att barn och unga inom Sis verksamheter får den utbildning de har rätt till enligt svensk lag. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Angående vikten av obruten skolgång hänvisar regeringen till sitt tidigare myndighetsuppdrag om SAMS, en rutin för samverkan vars övergripande syfte är att säkerställa en obruten skolgång för barn och unga när placering innebär skolbyte. Regeringen anger som lämplig åtgärd i skrivelsen att det är ”dess uppfattning att rutinen följs”. För Vänsterpartiet framstår det som oklart vad regeringen faktiskt anser att Sis ska göra för att säkerställa att rutinen följs. Även om rutinen är formulerad på det sätt att varje aktörs ansvarsområde framgår är frågan om rätten till och vikten av obruten skolgång så pass viktig att det särskilt behöver tydliggöras vilket ansvar som åligger Sis då placerade barns och ungdomars skolgång ingår inom ramen för dess verksamhet.

Regeringen bör tydliggöra vilket ansvar som åligger Sis för att gällande samverkansrutin om att främja obruten skolgång följs. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

12 Är LVU-vård på Sis rätt väg att gå och hur utbredd är egentligen vanvården?

Enligt Rebecca Willén, fil. dr. i psykologi och själv tidigare tvångsvårdad enligt LVU vid Sis Nereby Skolhem och Sis Brättegården under 6 månader 1995, härstammar Sis från de gamla uppfostringsanstalterna för de lägre klassernas barn och unga. Hon menar att det även i dag är ungdomar från resurssvaga familjer som vårdas inom Sis. Flickor från mer resursstarka familjer tenderar att få medicinskt och psykologiskt stöd inom barn- och ungdomspsykiatri och extra resurser i skolan för liknande problem som de placerade flickorna inom Sis uppvisar. Det verkar alltså inte främst vara flickornas problematik som avgör om de hamnar på Sis, och därmed vilken typ av hjälp och stöd de får, utan föräldrarnas socioekonomiska status. I regeringens skrivelse¹³ framgår att de flesta konflikterna mellan ungdom och personal uppstår i vardagliga situationer där ungdomen inte vill följa en viss regel eller på annat sätt gör verbalt motstånd och att det leder till avskiljning när dessa konflikter eskalerar. I en artikel för Kvartal¹⁴ beskriver Rebecca Willén utifrån egen erfarenhet hur det kan gå till när man som ungdom bryter mot en regel och gör verbalt motstånd om leder till avskiljning: ”Själv blev jag som 14-åring nedlagd på detta sätt på Sis, bland annat i samband med att jag hade fått tillåtelse att kort tala med min pappa, som ringde utanför telefontiden. Det visade sig att han var ledsen och hade självmordstankar. Samtalstiden tog snabbt slut, och behandlingsassistenten gestikulerade irriterat åt mig att avbryta samtalet. Till slut skrek jag åt honom att min pappa håller på att ta livet av sig. Då rusade flera manliga behandlingsassistenter fram, bände loss luren ur mina händer, körde upp armen bakom min rygg, slängde ner mig på golvet och släpade mig sprattlandes bort till mitt rum där jag vräktes ned på mage på golvet och fick ett knä intryckt i ryggen.”

Rebecca Willén menar att fokus på uppfostran inom Sis inte bara är etiskt problematiskt, utan synen på hur den ska ske är också förlegad. Hon ställer sig frågan

¹³ Skr. 2020/21:215 s. 23–24.

¹⁴ Willén, 2021, https://kvartal.se/artiklar/hundra-ar-av-vanvard-ar-nog/?fbclid=IwAR1PYAdgrdJUF2_yUABSgVR-3mHHltGueXIHICYzBJeS01A-hCZSdeTNvsQ.

hur det kommer sig att staten har rätt att uppfostra på detta sätt, medan föräldrar inte har det. Det står ingenting i regeringens skrivelse om att Sis avser att minska på antalet regler eller att personalen i mindre utsträckning ska bemöta regelbrytande med tvång som leder till avskiljning. Det som däremot anges är att man ska ha förstärkta behandlingsinsatser för ungdomar ”som har svårigheter att reglera sina känslor och utöva självkontroll när känslorna blir övermäktiga”¹⁵ och här övergår regeringen till att tydligt lägga ansvaret för regelkonflikterna, och därmed också avskiljningarna, på ungdomarna.

Vidare anges att regeringens skrivelse överlag visar på spretiga insatser som inte kan lösa de grundläggande problemen, vilka anges vara att det inte finns någonting som tyder på att Sis ”uppfostringsanstalter” leder till att barn och ungdomar hamnar på rätt köl, utan att det tvärtom finns goda skäl att tro att institutionerna snarare leder till ytterligare trauman hos de barn och ungdomar som tvångsvårdas där. Rebecca Willén föreslår att det inrättas ett oberoende och tvärvetenskapligt expertråd av erfarna forskare med uppdrag att ta reda på objektiva fakta om Sis-institutionerna och vilka alternativ det finns för svårt utagerande ungdomar. Framför allt behöver det utredas om LVU-vård på Sis-institutioner leder till att barn och ungdomar hamnar på rätt köl i livet. Enligt en rapport från Forte 2021¹⁶ framgår att det saknas välgjorda effektstudier (randomised controlled trials; RCT) rörande Sis. Orsaken är att kunskap om hur man gör effektstudier saknas inom den vetenskapliga disciplin (socialt arbete) som brukar forska på Sis. Således krävs ett samarbete med forskare från andra discipliner för statistisk och metodologisk expertis.

En särskild utlysning av forskningsmedel för gedigna effektstudier av Sis ungdomsvård, i kombination med omfattande registerstudier, skulle på bara några år kunna ge det objektiva svaret på huruvida Sis-institutionerna gör den nytta de förväntas göra, enligt Rebecca Willén, som även anför att vi utöver detta behöver få reda på hur utbredd vanvården inom Sis faktiskt är. Barnombudsmannen¹⁷ och Sveriges barnrättsorganisationer¹⁸ menar att vanvården på Sis är omfattande och systematisk. Regeringen och Sis menar att så inte är fallet. Genom omfattande och högkvalitativ vetenskaplig forskning skulle det objektiva svaret ges inom några år¹⁹.

För Vänsterpartiet är frågan om alla människors rätt till jämlik vård grundläggande. Att barn och unga i socioekonomiskt resurssvaga familjer behandlas orättvist är ingen nyhet. Det har förekommit i hög utsträckning historiskt. Men nu har vi tillräcklig kunskap för att sätta stopp för en sådan fortsatt utveckling. Uttrycket ”your history isn’t your destiny” kommer väl till pass här. Alla förtjänar att skapa sin egen framtid oavsett vilken familj eller socioekonomisk tillhörighet de har med sig i bagaget. Det är också anmärkningsvärt att de övergrepp som sker i namn av uppfostran, som Rebecca Willén påpekar ju faktiskt är förbjudna och medför tvångsomhändertagande av barn och unga,

¹⁵ Skr 2020/21:215 s. 24.

¹⁶ Forte. (2021). Svenska effektutvärderingar av beteendemässiga, psykologiska och sociala insatser. 1990–2019. Stockholm. ISBN: 978-91-88561-38-1.

¹⁷ Barnombudsmannen. (2019). Vem bryr sig – när samhället blir förälder. Barns röster om att växa upp i den sociala barnvården. Stockholm: Barnombudsmannen. ISBN 978-91-87448-96-6.

¹⁸ Barnrättsbyrån, Bris, Ecpat, Maskrosbarn, Rädda Barnen, och Unicef Sverige (2021). <https://barnrattsbyran.se/sveriges-barnrattsorganisationer-kraver-att-lena-hallengrens-agerar-forbarnen-pa-sis/>.

¹⁹ Svar till (V) från Rebecca Willén, fil. dr. i psykologi och tidigare tvångsvårdad enligt LVU vid Sis Nereby Skolhem och Sis Brättegården under 6 månader 1995, angående regeringens skrivelse 2020/21:215, Vård av unga vid Statens institutionsstyrelsens särskilda ungdomshem.

får förekomma i den miljö där de sedan ska tvångsvårdas. Det hela blir Kafkalikt. Vänsterpartiet instämmer till fullo i ovanstående angivna förslag.

Regeringen bör tillsätta ett oberoende och tvärvetenskapligt expertråd av erfarna forskare med uppdrag att ta reda på objektiva fakta om Sis-institutionerna. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör ta initiativ till en särskild utlysning av forskningsmedel för gedigna effektstudier av Sis ungdomsvård, i kombination med omfattande registerstudier, som bör genomföras i samarbete med forskare även från discipliner för statistisk och metodologisk expertis. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Avslutningsvis vill Vänsterpartiet påpeka att det faktum att regeringen aviserar ökade anslag till Sis i budgetpropositionen för 2022 inte förändrar något i sak om inte någon faktiskt på riktigt lyssnar på de rapporter och vittnesmål som barn och unga, särskilt flickor, och personal träder fram med gång på gång. Att satsa på kompetenshöjande insatser om dessa faktiskt inte resulterar i att avhjälpa rådande missförhållanden i form av övergrepp och våld är slöseri. ”Vi bedömer att kompetenshöjande insatser i kombination med höjd säkerhet och trygghet på Sis-hemmen kan ge goda resultat och även minska risken för återfall i kriminalitet eller drogmissbruk”, säger socialminister Lena Hallengren.

Mot bakgrund av innehållet i föreliggande följdmotion undrar Vänsterpartiet återigen vad regeringen baserar sin bedömning på.

Maj Karlsson (V)

Ida Gabrielsson (V)

Daniel Riazat (V)

Vasiliki Tsouplaki (V)

Momodou Malcolm Jallow (V)

Karin Rågsjö (V)